

Research Type: Research Article
Received: April 3, 2023
Accepted: June 28, 2023

THE BEKTASHI TRADITION IN NORTH MACEDONIA¹

Ersin DİKO²

Abstract

The Ottoman conquest of North Macedonia is a period when Islam began to emerge. With the conquest, dervish lodges and zawiyas had a great impact on the spread of Islam. Bektashis are among the religious communities that have an important place in the spread of Islam in North Macedonia. Bektashi influenced social life where there is with its sufistic force. The daily activities of Bektashis are carried out in dervish lodges. Although the lodges were closed in 1826 during the reign of II. Mahmud, they continued their activities after a short time.

In our study, we gave information about the Bektashi lodges that have survived until today. We also tried to reveal the Bektashi beliefs and rituals in North Macedonia. Interviews were held with Bektashis and a comprehensive literature review was conducted. The study was supported in line with the information obtained from the Ottoman Archives of the Republic of Türkiye

Keywords: Balkans, Ottoman, North Macedonia, Bektashi, Lodge.

¹ This article is an extended version of the paper presented at the 25-26 March 2023 II. International Eurasian Social Sciences and Art symposium (ESSA)

² Istanbul University, History of Art, PhD Candidate, Istanbul/Turkey, dikoersin@gmail.com, ORCID ID: 0009-0000-8800-349X

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Başvuru: 3 Nisan 2023
Kabul: 28 Haziran 2023

KUZEY MAKEDONYA'DA BEKTAŞİLİK GELENEĞİ¹

Ersin DİKO²

Özet

Osmanlı fethi hareketleri sonucunda Kuzey Makedonya topraklarına İslâmiyet yayılmaya başlamıştır. Fethi ile birlikte tekke ve zaviyelerin etkisi İslâm'ın yayılmasında önemli rol oynamıştır. Bektaşilik, Kuzey Makedonya topraklarında İslâm'ın yayılmasında önemli yeri olan dini topluluklar arasında yer alır. Sahip oldukları tasavvufî nitelikleri ile birlikte, buldukları her yerde toplum hayatında önemli bir yer edinmişlerdir. Bektaşiler günlük faaliyetlerini tekkelerde yürütürler. Tekkeler ise 1826 yılında II. Mahmud devrinde kapatılsa da kısa süre sonra faaliyetlerine devam etmiştir.

Çalışmamızda günümüze ulaşan Bektaşî Tekkeleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca Kuzey Makedonya'daki Bektaşî inanç ve ritüelleri de ortaya konulmaya çalışılmıştır. Önde gelen Bektaşîler ile görüşmeler yapılarak, kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Son olarak ise çalışma, Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Arşivi'nden elde edilen bilgilerle desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Osmanlı, Kuzey Makedonya, Bektaşilik, Tekke

¹ Bu makale 25-26 Mart 2023 tarihinde düzenlenen II. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler ve Sanat Sempozyumunda (ESSA) sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş halidir

² İstanbul Üniversitesi, Sanat Tarihi, Doktora Öğrencisi, İstanbul/Türkiye, dikoersin@gmail.com, ORCID ID: 0009-0000-8800-349X

GİRİŞ

Hacı Bektaş Velî, Ahmed Yesevî'nin kurduğu ocakta yetişen daha sonra 13 yüzyılın sonlarında Horasan'dan Anadolu topraklarına yerleşen, büyük dini ve siyasi nüfus oluşturan Bektaşîliğin Pîri'dir (Noyan 1998: 45).

Bektaşîlik, Hz Ali ve On İki İmam sevgisine bağlı, Hacı Bektaş Velî adına kurulmuş, liberal ve insan sevgisi gibi ilkelerle kendini belirgin bir şekilde gösteren bir tarikâttir (Korkmaz 2005: 129). Bektâşîliğin merkezi, halen Nevşehir'in Hacı Bektaş semtinde bulunan ve adını buradan alan "Pîr Evi" olarak da bilinen dergâhtır. Binlerce dergâhın Rumeli'ye yayılması ve tekkelerin Post-nişînleri olan Babalar'ın icâzetlerinin verilmesi Hacı Bektaş dergâhından idare ediliyordu.

Bektaşîliğin Balkan insanını İslamlaştırma sürecinde tasavvuf akımı son derece önemli bir yer tutmuştur. Bektaşîlik şeriata aykırıdır, birçok farklıları olmasına rağmen aslında bir müslüman tarikattir (Eyüboğlu 1993: 36).

Bektaşîliğin en önemli faaliyetleri arasında köylülere, inanç bakımından saf ve samimi insanlara yönelmeleri olmuştur. Bektaşîliğin yayılması için yaptıkları çalışmalarda, dini emir ve kuralları çiğneyerek insanlara her zaman yanlarında olduklarını hissettirdiler.

Yeniçeri Ocağı'nın Bektaşî tarikatıyla ilişkileri tarihçiler arasında her zaman araştırma konusu olmuştur. Bektaşîliğin Yeniçeri Ocağı'nda yaygınlaştığı bir gerçektir. Yeniçerilerin başlıklarını Bektaşîlerden aldıkları da ileri sürülmektedir. (Birge 1991: 51). Âşıkpaşazade Tarihinde Yeniçeriler hakkında şunları söylemektedir. Gazi Evrenos Bey'in Rumeli akınları sırasında elde edilen savaş esirleri orduda kullanıldılar. Adları uzun bir süre "çeri" olarak anılan bu kişiler daha sonra "Yeniçeri" olmuşlardır (Âşıkpaşazade 1992: 52).

Balım Sultan, 16 yüzyılın başlarında Bektaşî tarikatının teşkilatlanmasında ve gelişmesinde büyük rol oynamıştır (Ocak 1992: 17-18). Bektaşîlik tarihinde ikinci dönem olan ve Balım Sultan tarafından Dimetoka'da kurulan dergâh, Bektaşîlik için önemli bir merkez haline gelmiştir. Balım Sultan'ın önderliğinde Hacı Bektaş'ın öğretilerini takip eden dağınık sufi grupları tek çatı altına toplandı (Yıldırım 2019: 290).

Kuzey Makedonya ve Kosova kentlerindeki Bektaşî tekkeleri, özellikle Dimetoka'daki Bektaşî dergâhına bağlı olarak faaliyet gösteriyordu (Morina, 1977: 73-85).

II. Mahmud döneminde yani 1826'da Yeniçeri ile birlikte Bektaşîlik yasaklanmış, bu dönemden sonra Bektaşîlik çok katı bir şekilde takip edilmiştir. Bektaşî tekkelerinin çoğu kapatılarak diğer tarikatlara devredilmiş, tarikât şeyhleri ve dervişleri sürgüne gönderilmiştir (Tülü 2021: 100-101). II. Mahmud'un tahttan indirilmesiyle bu baskılar son bulmaya başlamış ve 1862 yılında dergâhlar yeniden açılmıştır (Öz 1997: 84).

Osmanlı'nın son döneminde özellikle dergâhların kapatılmasıyla birlikte Balkan coğrafyasında Bektaşîliğin siyasi ve kişisel amaçlarla kullanıldığı görülmektedir. Bilhassa Balkan Bektaşîliği, Arnavut milliyetçiliği adı altında kullanılmıştır. Pek çok Arnavut yayınında Bektaşîlik Arnavut milliyetçiliği ile özdeşleştirilmiştir (Clayer 2013: 374). 19 yüzyılın sonlarında Bektaşî tarikatı üyelerinin çoğunun Arnavut kökenli olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde bölgedeki Arnavutlar silahlı bir ayaklanma girişiminde bulduklarında "Bektaşî Babaların" desteğini görürlerdi (Clayer 1994: 61).

KUZHEY MAKEDONYA'DA BEKTAŞİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI

Rumeli topraklarının islamlaşmasında gazi dervişlerin rolü büyüktür. Sarı Saltuk, en tanınmış gazi dervişlerinden biridir. Sarı Saltuk 1263 yılında Anadolu'dan gelen Türkmen aşireti ile birlikte bugünkü Bulgaristan sınırları içinde kalan Dobruca'ya yerleştiği bilinmektedir (Akalin 2016: 55).

Erken Osmanlı döneminde de gazi dervişlerin rolü önemliydi. Osmanlı Padişahlarının dervişlerle olan yakınlığı bilinmektedir. Âşıkpaşazade, Orhan Gazi'nin Bursa'yı fethinden sonra İnegöl bölgesinde çok sayıda dervişin varlığından bahseder. Bir gün Orhan Gazi gidip dervişin yanına oturur ve dervişten ondan ne istediğini sorar, derviş de derki "şu karşıda duran tepelikten beriye olan yerler dervişlerin avlusu olsun". Orhan Gazi bunun üzerine sözünü yerine getirir ve Geyik Baba tekkesini kurar (Âşıkpaşazade 1992: 45).

Bektaşîlerin, ilk Osmanlı Padişahları ile olan yakın ilişkileri onların Rumeli coğrafyasında rahat hareket etmelerini sağlamıştır. Seyyid Alî Sultân Pîr-Evin post-nişin olduktan sonra Rumeli fethilerine katılmış (Noyan 1998: 247). Fethihten sonra Dimetoka'da bir dergâh kurmuş ve bu dergâh önemli bir ilim irfan merkezi olmuştur. Sezgin, Rumeli fetihlerinde Avrupa'ya ilk gidenlerin Bektaşîler olduğunu söyler (Sezgin 2002: 58).

Osmanlılar ile Sırp lar arasında 1371 Çirmen veya Meriç muharebesi, Osmanlıların zaferiyle sonuçlandı ve Makedonya'nın kapıları Türklere açıldı. Bu zaferle birlikte Osmanlılar Makedonya topraklarına hakim olmaya başladılar (Stojanovski 1989: 14). Âşıkpaşazade Meriç muharebesini şöyle anlatır (Âşıkpaşazade, 1992: 53).

"Meriç kıyısında idiler, çoğu suya döküldü ve öldü, şimdi o yerin adına Sırp Sındığı" derler.

Osmanlı'nın Makedonya'yı fethinde görev alan gazi dervişler bu yoldan gelip dağların doruklarına yerleşerek buraları imar için açmışlar ve böylece misyonerlik faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Tarikatların temel ilkeleri sayılan insan sevgisi, hoşgörü ve karşılıksız hizmet, halkın ilgisini büyük ölçüde etkilemiş ve Hıristiyanlar tarafından takdir görmelerini sağlamıştır (Barkan 1942: 303). Ocak, geniş bir hakimiyet alanına sahip olan Bogomilizm'in Balkan topraklarında Ortodoksluğa karşı olduğunu ve fethi ile birlikte Bektaşîliğe yönelmenin mümkün olacağını belirtiyor (Ocak 1992: 379).

Kuzey Makedonya topraklarında Bektaşîlik, Sersem Ali Baba'nın 1551'de Kalkandelen'e gelip kendi dergâhını kurmasıyla başlamıştır (Aruçi 1997: 69). Burası bugün Rumeli'deki Bektaşîliğin en önemli merkezlerinden biridir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi II. Mahmud ile birlikte Yeniçeri Ocağı ve Bektaşî tarikatı hedef haline gelir. Ancak bazı yöneticilerin Bektaşî tekkelerini kendi amaçları doğrultusunda kullandıkları düşünülmektedir. Bunu Kuzey Makedonya'nın Kalkandelen şehrinde bulunan Harâbâtî Baba (Sersem Ali Baba) Bektaşî dergâhında görmek mümkündür. 19. yüzyılda Kalkandelen yöneticilerinden olan Recep Paşa ve oğlu Abdurrahman Paşa'nın dergâhı siyasi amaçları doğrultusunda kullandıkları yaygın bir görüştür (İbrahim 1994: 297).

Bektaşîlerin dönemin yöneticileriyle olan ilişkilerini daha iyi anlayabilmek için dönemin olaylarına bakmak gerekir. Dönemin Kalkandelen yöneticilerinden olan Recep Paşa'nın Bektaşîlere 125 koyun, 103 öküz, 41 inek, 41 manda, 21 hergele, 5 at, 151 keçi ve çeşitli mutfak eşyaları verdiği kaydedilmektedir (Alkan 2009: 255). Aynı şekilde Kalkandelen

yöneticilerinden Abdurrahman Paşa, Harâbâtî Baba dergâhı post-nişîn Adem Baba'nın ricası üzerine yoksul Perşevce köyünde oturan Bektaşîleri vergiden muaf tutmuştur (Özköse 2014: 192).

KUZEY MAKEDONYA'DA BEKTAŞİ TEKKELERİ

Tekke kelimesi Farsça "tekye" kelimesinden türemiştir ve tarîkâta bağlı kişilerin barınma, eğitim ve ibadetlerini yerine getirdikleri yerdir (Özdemir 1994: 265). Tekkeler buldukları yerde sosyal, ticari, dini ve askeri görevlerinin yanı sıra kültür-sanat, tedavi merkezi ve karakol gibi görevleri de yerine getirmektedir.

Bektaşî tekkelinin işleyişi, tarîkâta girmek isteyen âşık, tarîkâta girmiş muhip, muhipler içinde tekke görevlisi olmak isteyen derviş, baba, halife baba ve dede baba şeklinde yürütülmektedir. Bektaşî tekkesi mihman evi, aşevi, ekmek evi, meydan evinden oluşmakta ve her bölümden bir baba sorumludur (Soyyer 2005: 24).

Bilindiği üzere tekkeler kırsal alanlarda ve تنها yerlerde kurulmuştur. Bektaşî tekkelerinin Kuzey Makedonya'daki en hareketli dönemi 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19 yüzyılın ilk yarısı olmuştur (İzeti 2004: 241).

Özellikle Balkanlar'da Bektaşîlik üzerine önemli eserleri bulunan Hasluck'a göre Kuzey Makedonya'da Ustrumca'da İsmail Baba türbesi, Manastır'da Hüseyin Baba tekkesi, Üsküp'te Mustafa Baba, Süleyman Baba ve Karaca Ahmet tekkeleri, Kalkandelen'de Sersem Ali Baba (Harâbâtî Baba) dergâhı, İştîp, Köprülü ve Ohri'de de birer Bektaşî yapısı olduğundan bahseder (Hasluck 1991: 23-24).

Nimetullah Hafız, Kalkandelen (Tetova) Harâbâtî Baba dergâhı, Üsküp-Kumanova arasında Karaca Ahmet, Üsküp Süleyman Baba, Manastır Hüseyin Baba, Ohri gölü kıyısında Sarı Saltuk, Debre'de Ali Baba, Makedonski Brod'da Hıdır Baba ve Köprülü'de (Veles) Hasan Baba tekkeleri hakkında bahseder (Hafız 1976: 35-36).

İzeti, Kalkandelen'de Sersem Ali Baba (Harâbâtî Baba) dergâhı, Poroy Yaver Baba, Şipkovitsa Koyun Baba, Üsküp Mustafa Baba ve Süleyman Baba tekkeleri, Manastır Hüseyin Baba tekkesi, İstîp Hamza Baba tekkesi ve Köprülü Hacı Baba Bektaşî tekkesinden bahseder. Bunlar dışında Kırçova'da Muharrem Baba, Makedonski Brod'da Hıdır Baba, Debre'de Ali Paşa ve Kanatlar köyünde Dikmen Baba tekkelerin isimlerini de vermektedir (İzeti 2004: 245-246).

Sersem Ali Baba (Harâbâtî Baba) dergâhı, burada gömülü olan kişi yerel Hıristiyanlar tarafından Aya Elyas ile özdeşleştirilir (Hasluck 1995: 87). Bektaşîler, Sersem Ali Dedebaba'nın gömülü olduğuna inanmaktadır. Sersem Ali Dedebaba'nın Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk eşi Mah-ı Devran Sultan'ın ağabeyi olduğu ileri sürülmektedir (Noyan 1998: 325).

Aruçi, yapının 1551 yılında yaptırıldığını söylemektedir (Aruçi 1997: 69). Bir başka kaynakta ise tekkenin 18. yüzyılda Harâbâtî Baba tarafından kurulduğu ileri sürülmektedir (Palikrusheva et Tomovski, 1965: 8). Ayverdi, dergâhın asıl kurucusunun Sersem Ali Baba olduğunu ancak burada fazla kalmayıp İstanbul'a gittiğini belirtir ve daha sonra dergâh Harâbâtî Baba olarak adlandırıldığından bahseder (Ayverdi 2000: 78)

Kalkandelen yöneticilerinden Recep Paşa ve oğlu Abdurrahman Paşa döneminde 18 ve 19. yüzyıllarda son eklemelerle son şeklini alan en önemli Bektaşî dergâhıdır (bkz. Resim 1). Bu dergâh birçok dini ve sivil yapıdan oluşmaktadır. Yapılar belirli bir sıra izmeden arazi üzerine yerleştirilmiştir.

Bektaşî Dergâhı, 1825 yılında II. Mahmud'un emriyle medreseye çevrilmek istenmiştir. Recep Paşa buna müdahale ederek "tekkeden medrese olmaz, tekkeden tekke olur" demiştir (Noyan 2002: 238). Bektaşî tekkeleri kapatıldıktan bir süre sonra Nakşi dergâhı haline getirilmiştir.

1920 yılında şeyh ve dervişlerin göç etmesiyle Harâbâtî Baba dergâhının faaliyetleri durma noktasına geldi (İbrahim 1994: 297). 1942'den 1945'e kadar Harâbâtî Baba dergâhı faaliyetlerini sürdürdü. 1967 yılında Yugoslav rejimi tarafından Bektaşî dergâhı, tekstil fabrikası ve Kalkandelen Müzesi'ne kullanılmak üzere verildi. 1994 yılında Kültür Bakanlığı'nın emriyle Bektaşîler tarafından tekrar kullanıma açılmıştır.

Bektaşî tarîkatının Balkanlar'daki önemli merkezlerinden biri olan Harâbâtî Baba dergâhı, duvar resimleri açısından Osmanlı resim sanatında önemli bir yere sahiptir. Bunun dışında Harâbâtî Baba Bektaşî dergâhında gelişmiş bir de tekke edebiyatı ve dini mûsîki olduğu bilinmektedir. Dergâh kitabelerinde ve mezar taşlarındaki yazılarda, nefes ve şiirlerde bunu görmek mümkündür.

Resim 1. Harâbâtî Baba Dergâhı içinden görüntü

Turâbi Ali Dede'baba'nın Sersem Ali Baba için söylediği şiir onun Bektaşî inancındaki gücünü göstermektedir (Noyan 1998: 326).

"Gerçek erenlerden budur niyâzım, Eşiğinde Sersem Alî Baba'ya, Recep Paşa ister gönülden yardım, Dergâhında Sersem Ali Baba'ya, Aşk-u niyâz olsun Hasan Dede'ye,

Cümle kardaşların Sadık Baba'ya, İhtiyâcız dâim hayır duaya, Himmetine Sersem Ali Baba'ya.

Niyazımız budur sırra erenler, Cân gözüyle dâim Hakk'ı görenler, Erkân ile çerâğı uyarılar, Meydanında Sersem Ali Baba'ya, Erenler meydânı bağ-ı irem'dir, Tûrabî'nin Şâh'ı sâhib-kerem'dir, Gözcümüz, bekçimiz Baba Sersem'dir, Gulâmımız Sersem Ali Baba'ya".

Kanatlar köyünde Dikmen Baba ismiyle bir tekke günümüzde de varlığını korumaktadır. Dikmen Baba asıl adı Mehmet'tir ve tekkesi hakkında anlatılanlara göre, Dikmen Baba, Makedonski Brod'da Hıdır Baba'nın dervişiymiş ve onun keramet sahibi olduğuna inanılmış. Bir gün Hıdır Baba iki arslan bir posta oturmaz sen artık eriştin diyerek bir kor atar, kor köyün ismi Avramovci günümüzdeki ismi Kanatlar köyüne düşer ve Dikmen Baba uçarak bu yere gittiğine inanılır. Dikmen Baba köyün ileri gelenlerinden yurt ister ve bu talebi yerine getirilerek oradaki faaliyetlerine başlar.

II. Mahmud döneminde tekke de diğerleri gibi kapatılmıştır. Kapatıldıktan sonra Rufai tarîkatına devredilmiş olsa da fazla tutunamadılar ve ayrılmak zorunda kaldılar. (Altı 2018: 79). Tekkede Nevruz ve muharrem ayı gibi özel günlerde ibadet yapılır ve nefesler söylenir.

Kırçova şehri, Makedonski Brod'a yakınlığı nedeniyle Bektaşîliğin etkili olduğu yerlerden biridir. Kırçova şehrinde Muharrem Baba adında bir Bektaşî tekkesi bulunmaktadır. Harâbâtî Baba dergâhı Dervîşi Abdülmütâlip Bekiri, Muharrem Baba'nın evini tekkeye çevirdiğini ve kendisinin ise köyde defnedildiğini söyler.

Gostivar'ın Vurtok köyünde bugün hala faal olan bir Bektaşî tekkesi bulunmaktadır (bkz. Resim 2). Diğer Bektaşî tekkeleri gibi kaynaklarda bu tekkeye rastlamak mümkün değildir. Halk arasında Bektaşî tekkesi olarak bilinir. İç kısmında iki mezar taşı bulunmaktadır. Türbede bulunan iki mezarda (Cafer Baba ve Hıdır Baba), her ikisinin de Horasan ereneleri olduğuna inanılmaktadır. Türbe haziresi ile birlikte hala ayakta olması açısından önem teşkil etmektedir. 2000 yılında türbe restorasyon geçirerek bugünkü halini almıştır. Türbe çeşitli rahatsızlıkların tedavisi için ziyaret edilmektedir.

Resim 2. Vurtok Cafer Baba ve Hıdır Baba Türbesi

Bektaşîler için Kuzey Makedonya'daki önemli günler nelerdir? Kuzey Makedonya Bektaşîleri için muhabbetler önemli olsa da Muharrem ayı da bir o kadar önemlidir. Harâbâtî Baba dergâhı Dervîşi Abdülmütâlip Bekiri, Bektaşîlerin Muharrem orucu dediği bu ayda oruç tutulur. Bu ayın ilk on gününde su orucu tutulur, yumurta ve et yenmez. Bu dönemde eğlence, düğün ve benzeri toplantılar yapılmaz. Yedinci gün helva yapılıp dağıtılır ve kazanlarda temizlenir. Muharrem ayında Baba gelir niyaz edilir ve dua alınır. On gün sonra su orucu açılır. Mâtem, on ikinci günün sabahına kadar sürer. On ikinci gün o akşam muhabbetler ve İmam Hüseyin çorbası yapılır. Aşûre o sabah kaynatılır, gece sabaha kadar birileri tarafından korunur. Bir gün bekletildikten sonra ertesi gün kaynatılan aşûre yöre halkına dağıtılır ve yardımlaşma faaliyetleri yürütülür. Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin, Muharrem ayının onuncu Cuma günü Kerbelâ'da şehit edildiğinden, onun ve onunla birlikte şehit olanların ruhu için aşûreler pişirilip dağıtılır.

Aynı şekilde Kuzey Makedonya Bektaşîleri için de önemli olan Hz Ali'nin doğum günü olarak görülen 21 Mart Nevruz, 25 Mart'a kadar sürer ve bayram havasında geçer. Nevruz sabahı süt ve şerbet dağıtılır, yemekler ve ziyaretler yapılır, nefesler söylenir, dualar edilir, sohbetler gerçekleştirilir.

Bektaşîlikte ibadet, insanı Allah'a yaklaştıran ve kötülüklerden uzaklaştıran manevi bir yaklaşımdır. Cuma geceleri namaz ve niyazlardan sonra Bektaşîler bir araya gelerek sohbetler, dualar ve nefesler gerçekleştirirler. Bu sohbetlerde sorun yaşayanların sorunları çözülmeye çalışılır, dargın olanlar barıştırılır.

KUZEY MAKEDONYA'DA BEKTAŞİLİĞİN AKİBETİ

1826 yılı II. Mahmud'un kararıyla Anadolu ve Rumeli Bektaşî tekkeleri İslam'a zarar verecekleri gerekçesiyle kapatılmış, Bektaşîlerin çoğu sürgüne gönderilmiştir. (BOA, TSMA.E 1002/23). Bu kararla Bektaşî tekkelerinin çoğunun yıkılmasına veya Nakşi tarikatına dönüştürülmesine karar verilmiştir. Aynı şekilde İbrahim'e göre Kuzey Makedonya'daki Bektaşî tekkelerinin çoğu Nakşibendi veya Halveti tarikatına dönüştürülmüştür (İbrahim 1994: 298). Melikoff, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla Bektaşî tarikatının kapatıldığı ve bunlara bağlı mallarının satıldığını belirtir (Melikoff 1993: 227). Osmanlı Arşivi'nden edinilen bilgiye göre Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması üzerine Kırçova Bektaşî tekkesinin tahribi ve dervişlerin uzaklaştırılması söz konusu olmuştur (BOA, C.AS. 203/8714). Sezgin araştırma yaparken Osmanlı vesikalarından edindiği bilgilere göre, Anadolu ve Rumeli'de bazı Bektaşî tekkelerinin cami ve mescid olarak kullanıldığını göstermiştir (Sezgin 2002: 63).

Noyan ise Bektaşîliğe yönelik saldırının ardından Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı bahanesiyle Hacı Bektaş dergâhı Mescîdine İmâm olarak atanan tün Nakşi şeyhlerinin Bektaşîlikten etkilendiğini söylemektedir (Noyan 2006: 306). 1826 yılında kapatılan Bektaşî tekkeleri 1862 yılında açılmıştır (Öz 1997: 84) Bektaşîliğin yasak olduğu dönem 36 yıllık bir süreyi kapsamaktadır

Yugoslav Makedonyası yani o dönemde güney Sırbistan olarak adlandırılan bölge Sırp tarafından alındı ve Türkler üzerinde baskılar oluşmaya başladı (Popovic 1995: 222). Bu gelişmelerle birlikte 1912 yılında Bektaşî tekkeleri baskı altına alınmış ve bu nedenle göçe zorlanmıştır. Sayıca az olan Bektaşîler, zaman içinde zorluklarla karşılaşsalar da günümüze

kadar gelebilmişlerdir. Kuzey Makedonya'daki az sayıdaki Bektaşî tekkesinin yanı sıra, Sersem Ali Baba (Harâbâtî Baba) Dergâhı Bektaşîliğin izlerini halen sürdürmektedir.

Makedonski Brod'daki Hıdır Baba Bektaşî tekkesi, araştırmacı Galip Çağ'ın Osmanlı vesikalarından elde ettiği sonucun neticesinde Hızır veya Hıdır Baba olarak bilinen kişinin diğer adının Nikola Baba olduğunu göstermiştir (Çağ 2020: 21). 1912 yılında Sırp'ın bölgeyi işgal etmesinden sonra artan milliyetçilik hareketleriyle beraber bu tekkenin kaderi kötü olmuştur. 1912 yılında Bektaşî tekkesi kapatılmış ve dervişleri göçe tabi tutulmuştur. Tekke altında Osmanlı'dan önce bir Hıristiyan azizin mezarı olduğu ileri sürülerek Aziz Nikola Kilisesi'ne çevrilmiştir. Bugün burası hem Hıristiyanlar hem de çevre, il ve köylerden Bektaşîler tarafından sahiplenilmekte ve ziyaret edilmektedir. Bugün Hıdır Baba'nın türbesinin bulunduğu alan yemyeşil bir tepe üzerinde yer almaktadır.

Harâbâtî Baba dergâhı Derviş Abdülmütalip Bekiri'ye göre dergâh, 1914'de Koca Recep Paşa'nın torunları olduklarını söyleyen Debrelili bir grup tarafından ele geçirilmiştir. Bu olay Üsküp'teki yetkililerin 1937'de dergâhı ele geçirip bu kişileri uzaklaştırmasına kadar devam etti. 1942 yılından 1946 yılına kadar açılan dergâhta Kâzım Bakallı Baba posta oturur. İkinci Dünya Savaşı sırasında Partizan güçleri (Kalkandelen) Tetova'ya girince, dergâhın post-nişin olan Kâzım Baba'yı Makedonyalı olmadığı gerekçesiyle Kosova'ya sürerler. 1967 yılında Bektaşî dergâhı tekstil fabrikası tarafından kullanılmak üzere onarılmış, meydan evi ve kış evi Kalkandelen müzesi tarafından kullanıma açılmıştır. 1994 yılında Kültür Bakanlığı'nın emriyle yeniden Bektaşîler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Tayyar Baba, 1976'da Kâzım Baba tarafından posta geçirilmiştir. Tayyar Baba'nın 1994 yılında vefat etmesi üzerine dergâhta son posta oturan kişi olarak Baba Tahir yer almış ve bu görevi 2006 yılına kadar sürdürmüştür.

Günümüzdeki en büyük sorun dergâhın eski ihtişamına dönmesine izin verilmemesidir. Bektaşîlerin elinden alınan meydan evi 2002 yılında camiye çevrilmiştir. Bu hatadan bir an önce geri dönülmesini ve eski durumuna getirilmesini bekliyorlar.

Üsküp Süleyman Baba tekkesi gibi Manastır Hüseyin Baba tekkesi de İkinci Dünya Savaşı esnasında yıkılmıştır. Manastır Hüseyin Baba tekkesi, 20. yüzyıl başlarında Manastır şehrine araştırma amacıyla gezi düzenleyen Aubrey Herbert tarafından ziyaret edilir (Herbert 1999: 205). Herbert, Hüseyin Baba ve dervişlerinin kendisine çok yakınlık gösterdiklerini belirterek Bektaşîlerin misafirperverliğinden bahseder.

Üsküp Karaca Ahmed tekkesi, Üsküp'te Tekke köyü denilen bölgede yer alan diğer bir tekke'dir. Bugünkü Aleksandrova istasyonunun yakınında bulunan bu Bektaşî tekkesi, Evans tarafından tarif edilmiştir. Evans, Türkler zamanında Hıristiyanların Aya Yorgi gününde burayı ziyaret ettiğini kaydeder. Tekkeye Sırp'lar tarafından işgali ile birlikte bir haç dikilmiş ve Hıristiyanlığa ait sayılmış fakat içindeki dervişlere dokunulmamıştır (Hasluck 1995: 88). Daha sonraki yıllarda Bektaşî dervişlerinin göçü ile kapatılmıştır.

İştîp Hamza Baba tekkesi diğer adıyla Kır tekkesi olarak anılmaktaydı (Zaim 2005: 52). Bu tekke günümüze ulaşamayan ve 1929-30 yılları arasında yıkılan yapılardan biridir (Baba 1995: 205).

Slavların önemli azizlerinden olan Naum'un mezarının bulunduğu bir manastır olan Ohri Gölü kıyısındaki Aya Naum Manastırı, bölge Müslümanları tarafından Sarı Saltuk türbesi

olarak da biliniyor (Hasluck 1995: 88). Yöredeki Bektaşîler tarafından türbe ziyaret mekânı olarak kullanılmaktadır. 9. yüzyılın ikinci yarısı ile 10. yüzyılın başlarında Ohri'de yaşamış Aziz (Sv.) Naum, bir manastır yaptırarak Hıristiyanlığın yayılmasında önemli rol oynamıştır (Ocak 2011: 103). Öldüğünde manastıra gömülmüş ve daha sonra Sarı Saltuk'a atfedilmiştir. En ünlü derviş ve gazilerden biri olan Sarı Saltuk'un türbesi, Ohri (Kuzey Makedonya), Kruya (Akçahisar, Arnavutluk), Blagay (Bosna Hersek), Kalliakra (Bulgaristan) ve Babadağı (Romanya) gibi Balkan topraklarında birçok yerde bulunmaktadır.

Bektaşîlerin bugün dışlanma gibi olaylar nedeniyle Kuzey Makedonya'da gizlendikleri de bir gerçektir. Maruz kaldıkları baskılar sonucunda kendilerini toplum içinde gizlemek zorunda kaldılar. İkincisi, Bektaşî muhibler gibi bazen babalar da kendilerini gizlemişlerdir. Aslında buna Bektaşîlikte gerçek inanç ve düşünceyi gizlemek denir. Bazen Kuzey Makedonya şehirlerinde çoğu Bektaşî, Bektaşî olmalarına rağmen inanmadıklarını söyleyerek gizlenebiliyorlar.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı fethilerini hızlaştıran üç sebep vardı; bölgede biri kurulan feodal sistem halkı yanlış yönetiyordu. Diğeri ise Hıristiyanlar arasındaki anlaşmazlık yani Katoliklerin Ortodokslar üzerindeki baskıları Osmanlı fethilerini kolaylaştırmıştı. Üçüncüsü, Osmanlı öncesi Türk halklarının (Kumanlar, Avarlar) bölgede, özellikle Kuzey Makedonya topraklarında Osmanlılara yardım ettikleri muhakkaktır. Bu gelişmelerle birlikte Osmanlı'nın Balkanlar'daki ilerleyişi hızla devam etti. Bu savaşlara katılmış gazi dervişlerin rolü büyüktür. Rumeli zaferinden sonra gazi dervişler şehirlerde rahatça hareket edebilir hale geldiler ve toprağın imarıyla uğraşmaya başladılar. Buralar ayrıca yöre halkıyla daha yakın ilişki kurabilecekleri yerlerdi. Kurdukları dergâhlar zamanla bir eğitim ve kültür merkezi haline geldi.

Hacı Bektaş Velî, Bektaşîliğin kurucusu olarak kabul edilir. Bektaşîlik, Osmanlı'nın ilk döneminde Yeniçeri Ocağı için önemli bir yere sahipti. Bektaşîliğin Osmanlı Devleti'ne yakınlığı onların Rumeli topraklarında rahat hareket etmelerini kolaylaştırıyordu. Kurdukları Dimetoka dergâhı, Bektaşîliğin Rumeli'deki en önemli merkezlerinden biridir. Bu dergâhın kurucusu olarak bilinen Balım Sultan, Bektaşîliğin ikinci piri olarak anılmaktadır.

Kuzey Makedonya'nın fethinden sonra gazi dervişlerin katkılarıyla inşa edilen ve günümüzde de halen etkinliğini koruyan tekke yapıları mevcuttur. Bugün Bektaşî tekkelerinin özellikle Kalkandelen'den başlayıp Pirlepe bölgesine kadar uzanan batı Makedonya kesiminde etkili olduğunu görmekteyiz. Bu tekkelerin başında Kalkandelen'deki Sersem Ali Baba (Harâbaâtî Baba) dergâhı, Gostivar Cafer Baba ve Hıdır Baba Tekkesi (Türbe), Kırçova Muharrem Baba Tekkesi (Türbe), Makedonski Brod Hıdır Baba Tekkesi ve Kanatlar Köyü Dikmen Baba Tekkesi gelmektedir.

Bunların dışında tespit ettiğimiz bir diğerkonu ise Ohri'de Sarı Saltuk, Makedonski Brod'da ziyaret edilen ve Bektaşîlik adına kutsal sayılan yerlerin Hıristiyan azizlerle özdeşleştirilmesiydi. Bu aslında Bektaşîliğin tarih boyunca Hıristiyanlarla iç içe olduğunu gösteren önemli bir veridir. Dolayısıyla belki de bu hoşgörü bölgede Bektaşîliğin yayılmasında önemli olmuştur.

II. Mahmud dönemi yani 1826 yılı özellikle Yeniçeri Ocağı kadar Bektaşîlerin de hedef alındığı ve kapatıldığı, sürgünlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Bektaşî tekkelerinin çoğu nakşi, rufai veya halveti tarikatına dönüştürülmüştür. Bektaşîler ise sürgüne gönderildikleri yıllarda Kalkandelen'deki Recep Paşa ve oğlu Abdurrahman Paşa Bektaşî tekkelerini kendi siyasi amaçları için üs olarak kullanmışlardır. Bu vesileyle Bektaşîlerin bölgedeki isyanlara destek verdiğini görmekteyiz. 1862 yılında geri dönüş yapmalarına rağmen eski ihtişamlarına dönemediler.

Sonraki yüzyılda Yugoslav rejimi ile birlikte Bektaşî göçü olmaya başlamış ve sayıları giderek azalmaya başlamıştır. Sonuç olarak, sahipsiz kalan Bektaşî tekkelerinin çoğu yıktırılmıştır. Yugoslavya döneminin zorlukları altında bazı Bektaşî Babaları kendi evlerini tekke haline getirmişlerdir. Bunlardan biri Baba Tayyar'ın Gostivar'daki evi ve Muharrem Baba'nın Kırçova'daki evi tekkeye çevrilmişti. Yugoslav baskılarına rağmen Bektaşîliği bu şekilde yaşatmaya çalıştılar. O dönemin baskılarına boyun eğmeyerek Bektaşîliği ayakta tuttular ve halen de büyük bir ilgi ve sevgi ekseninde yaşatmaya devam etmektedirler.

KAYNAKÇA

Osmanlı Arşiv Belgeleri

BOA, TSMA.E 1002/23

BOA, C.AS. 203/8714

Araştırmalar

Ayverdi, Ekrem Hakkı (1956). "Yugoslavya'da Türk Abideleri ve Vakıfları". *Vakıflar Dergisi* III: 151-169.

Ayverdi, Ekrem Hakkı (2000). *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*. cilt III. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.

Akalın Haluk, Şükrü (2016). "Balkanlarda İslam'ın ve Türklüğün Yayılmasında Bir Öncü: Sarı Saltuk". *Balkanlarda İslam*. Ankara: Karınca Yayınları.

Altı, Aziz (2018). "Makedonya'da bir Bektaşî Köyü: Kanatlar". *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşîlik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: 67-89.

Alkan, Mustafa (2009). "Yeniçeriler ve Bektaşîlik". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 50: 255.

Aydın, Ayhan (2004). "Makedonya Gezi Notları". *Serçeşme Dergisi* 3: 28-29.

Aruçi, Muhammed (1997). "Harâbâtî Baba Tekkesi". *İslam Ansiklopedisi*. Cilt 16. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 69.

Aşıkpaşazade Tarihi (1992). Haz. Atsız, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Birge Kingsley, John (1991). *Bektaşîlik Tarihi*. çev. Reha Çamuroğlu. İstanbul: Ant Yayınları.

Beldiceanu-Steinherr, Irène (2010). "Osmanlı Tapu-Tahrir Defterleri Işığında Bektaşîler (XV-XVI Yüzyıllar)". *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* 3: 169-71.

Barkan Lütfi, Ömer (1942). "Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri". *Vakıflar Dergisi II*, Ankara: 303.

Baba, Rexheb (1995). *Mistiçizma İslame dhe Bektashizma*. Tirana.

Clayer, Nathalie (1994). "Bektaşîlik ve Arnavut Ulusçuluğu". *Toplumsal Tarih Dergisi* 2, cilt I: 61.

Clayer, Nathalie (2013). *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, çev. Ali Berktay, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çelik Mahmut ve Süleymani Ümit (2018). "Makedonya'da Bektaşîlik Tarikatı'nın İzleri". *Bal-Tam Türklük Bilgisi* 29: 44-54.

Çibik Hatipler, Tuğba ve Umaroğulları, Filiz (2017). "Balkanlarda Bektaşîlik ve Bektaşî Tekkeleri". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1, cilt 6: 471-473.

Çağ, Galip (2020). *16. Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Bir Rumeli Şehri Kırçova (İdari-İktisadi-Sosyal-Durum)*, Ankara: Otorite Kitap

Ersal, Mehmet (2015). *Balkanlarda Alevilik Bektaşîlik*. Çorlu Belediyesi Yay.

Eyüboğlu Zeki, İsmet (1993). *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik*. İstanbul: Der Yay.

- Ercan Hilal, Emine (2006). Makedonya’da Adak ve Ziyaret Yerleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.
- Hafız, Nimetullah (1976). “Yugoslavya’da Bektaşî Tekkeleri”. Hacı Bektaşî Veli Bildiriler-Denemeler-Açıkoturum.
- Hasluck William, Frederick (2000). *Bektaşîlik Tetkikleri*. çev. Ragıp Hulusi. Ankara: Mili Eğitim Bakanlığı Yay.
- Hasluck William, Frederick (1995). *Anadolu ve Balkanlarda Bektaşîlik*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Hasluck William, Frederick (1991). *Bektaşîliğin Coğrafi Dağılımı*. Ufuk Matbaası.
- Herbert, Aubrey (1999). *Ben kendim: Osmanlı Ülkesine Son Seyahatler*. Çev. Yılmaz Tezkan. Ankara: 21. Yüzyıl Yay.
- İzeti, Metin (2004). *Balkanlar’da Tasavvuf*. İstanbul: Gelenek Yayınları.
- İbrahim, Mehmet (1994). “Eski Yugoslavya Sınırları Dahilinde Tarikat Hareketlerinin Tarih İçindeki Gelişimi ve Önemi”. *Vakıflar Dergisi XXIV*. Ankara: 297-298.
- İbrahimi, Mehmet (1985). “Kalkandelen’deki Harabati Baba (Sersem Ali Baba) Bektaşî Tekkesi”. *Milli Kültür* 49: 54-59.
- Korkmaz, Esat (2005). *Alevilik ve Bektaşîlik Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitap Yayınevi.
- Kaso, Sherafedin (2002). *Monumentet İslame Ne Muftinine e Gostivarit*. Gostivar: Bashkesia İslame ne RM-Muftinia.
- Mélikoff, Irène (1993). *Uyur İdik Uardılar*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Noyan, Bedri (1998). *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevilik*. cilt I. Ankara: Ardıç Yayınları.
- Noyan, Bedri (2002). *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevilik*. cilt V. Ankara: Ardıç Yayınları.
- Noyan, Bedri (2006). *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevilik*. cilt VII. Ankara: Ardıç Yayınları.
- Nuredin, Mensur (2016). “Balkanlar’da İslamiyetin Yayılmasında Tekke, Zaviye ve Ziyaretgâhların Önemi”. *Balkanlarda İslam*. cilt II. Ankara: Karınca Yayınları.
- Popovic, Aleksandre (1995). *Balkanlarda İslam*. Ankara: İnsan Yayınları.
- Palikrusheva Galaba et Tomovski Krum. (1965). “Les Tekkes En Macedoine Aux XVIII et XIX Siecle”. *Atti Del Secondo Congresso Internazionale Di Arte Turca*, Napoli: 8.
- Soyyer, Yılmaz (2005). *19. Yüzyılda Bektaşîlik*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Stojanovski, Aleksandar (1995). *Makedonija vo Turskoto Srednovekovie (od krajot na XIV – pochetokot na XVIII vek)*. Skopje: Kultura.
- Sezgin, Abdülkadir (2002). *Sosyolojik Açıdan Alevilik – Bektaşîlik*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Tülü, Barış (2021). *Balkan Bektaşîleri*. İstanbul: Urzeni Yayınevi.
- Ocak Yaşar, Ahmet (2011). *Sarı Saltık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Ocak Yaşar, Ahmet (1992). "Balım Sultan". *İslam Ansiklopedisi*. Cilt 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 17-18.
- Ocak Yaşar, Ahmet (1992). "Bektaşîlik". *İslam Ansiklopedisi*. cilt 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 379.
- Özdemir, Rıfat (1994). "Osmanlı Devleti'nin Tarikat, Tekye ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset". *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*. cilt 5: 259-310.
- Özköse, Kadir (2014). "Balkanlar'da Tasavvuf ve Tarikatlar". İstanbul: *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar*. 192.
- Öz, Gülağ (1997). *Yeniceri – Bektaşi İlişkileri ve II. Mahmut*. Ankara: Uyum Yayınları.
- Öz, Baki (1992). *Osmanlı'da Alevi Ayaklanmaları*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Ural, Selçuk (2015). "Makedonya'nın İslamlaşmasında Bektaşi ve Halvetiliğin Katkısına Bir Örnek: Kırçova'da Bektaşi ve Halveti Tekkeleri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 73: 129-152.
- Yıldırım, Rıza (2019). *Hacı Bektaş Veli'den Bektaşiliğin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zaim, Burhaneddin (2005). *İstip ve Köprülü Hatıraları*. İstanbul: Şehir Yayınları.